

Redakcja: Sławomir Poleszak (zastępca dyrektora IEŚ), Agnieszka Zajdel (sekretarz redakcji), Szczepan Czarnecki, Spasimir Domaradzki, Łukasz Krzyżanowski, Sławomir Łukasiewicz, Damian Szacawa, Agata Tatarenko

Nr 1371 (111/2025) | 2.06.2025

ISSN 2657-6996

© IEŚ

Hanna Bazhenova

Przewartościowanie dziedzictwa II wojny światowej w Ukrainie

8 maja 2025 r. przypadła 80 rocznica podpisania aktu bezwarunkowej kapitulacji Niemiec i ich sił zbrojnych. Tego dnia Ukraina po raz drugi obchodziła Dzień Pamięci i Zwycięstwa nad Nazizmem w II wojnie światowej 1939-1945. Nowe święto państwowe miało na celu połączenie dwóch wcześniejszych tradycji: Dnia Zwycięstwa nad Nazizmem w II Wojnie Światowej, przypadającego na 9 maja, oraz Dnia Pamięci i Pojednania, obchodzonego od 8 maja 2015 r. Zmiana ta stanowiła kolejny wyraz dominującego od dekady trendu odchodzenia od radzieckich form upamiętniania II wojny światowej oraz włączania się Ukrainy w europejską tradycję interpretacji i memorializacji tego globalnego konfliktu.

Fundamenty pamięci. W czasie II wojny światowej Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka poniosła ogromne straty materialne i ludzkie. W wyniku działań zbrojnych zniszczono ponad 700 ukraińskich miast i miasteczek oraz ok. 28 tys. wsi, w tym 334 wsie spalono wraz z ich mieszkańcami. Spośród 26,6 mln osób, które zginęły w ZSRR podczas wojny, od 8 do 10 mln pochodziło z Ukraińskiej SRR, co stanowiło 20-24% całej ludności republiki¹. Wśród nich było 3-4 mln wojskowych i ponad 5 mln cywilów, w tym 1,5 mln Żydów zamordowanych podczas Holokaustu. W sumie w szeregach Armii Czerwonej, w której podczas wojny służyło łącznie 34,5 mln żołnierzy, walczyło do 7 mln mieszkańców Ukrainy. W oddziałach i związkach partyzanckich – łącznie ponad 230 tys. Ukraińców, natomiast w szeregach Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) w czasie jej działalności (1942 – lata 50.) – do 100 tys.²

Pamięć o II wojnie światowej dotyczy każdej ukraińskiej rodziny, ponieważ w każdej znaleźli się polegli, poszkodowani lub uczestnicy tego konfliktu. Dopóki żyło pokolenie weteranów, zachowywana była pamięć komunikacyjna o wydarzeniach wojennych tamtego okresu, aktywnie wspierana przez organizacje weteranów. Po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości w 1991 r. upamiętnienie wojny opierało się w dużej mierze na modelu wypracowanym w czasach radzieckich, wykorzystującym paradygmaty „Wielkiej Wojny Ojczyźnianej 1941-1945 r.”, „Uratowania świata i Europy przed faszyzmem” i „Dnia Zwycięstwa”. Oficjalna narracja skupiała się głównie na historii prywatnej, bohaterstwie i cierpieniu „zwykłych ludzi”, podkreślając jednocześnie błędy radzieckiego przywództwa oraz dowódców wojskowych. Stopniowo do dyskursu historycznego włączano także tematy UPA i ruchu nacjonalistycznego, a także Holokaustu, jako wspólnej tragedii mieszkańców Ukrainy. Po dojściu do władzy prezydenta Wiktora Juszczenki (2005-2010) oficjalny dyskurs zaczął przedstawiać naród ukraiński jako ofiarę dwóch reżimów totalitarnych, a wojnę jako tragedię, której doświadczył ten naród niemający własnego państwa. Podjęto wówczas również bezskuteczną próbę pojednania radzieckich weteranów z weteranami UPA (zob. [IEŚ Policy Papers, no. 10/2023](#))³.

Jednym z kluczowych elementów obchodów 9 maja po 1991 r. było złożenie kwiatów przy Grobie Nieznanego Żołnierza w Parku Wiecznej Chwały w Kijowie oraz przy pomnikach poległych podczas II wojny światowej w innych miastach Ukrainy. Mieszkańcy mniejszych miejscowości oraz wsi, po złożeniu kwiatów przy obeliskach

¹ Całkowita liczba ludności Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, bez Krymu i obwodu zakarpackiego, na 1 stycznia 1941 r. wynosiła prawie 41 mln osób.

² Zob.: *Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками*, у 2-х кн., кн. 2, відп. ред. В. Смолій, Київ 2022, s. 1039-1040.

³ Dokładniej na ten temat zob.: H. Bazhenova, *Image of the Great Victory in Independent Ukraine: Revising the Concept of Memory*, [w:] *Russia's War in Ukraine: Implications for the Politics of History in Central and Eastern Europe*, ed. H. Bazhenova, Lublin 2023, s. 75-83.

i pomnikach żołnierzy, często odwiedzali groby swoich krewnych weteranów. Od 2000 r. oficjalny scenariusz obchodów ogólnopolskich Dnia Zwycięstwa obowiązkowo obejmował uroczysty pochód weteranów centralnymi ulicami stolicy i innych miast. W tym dniu odbywały się świąteczne koncerty, uroczyste wiece i spotkania z weteranami, organizowano polowe kuchnie z „żołnierską kaszą” oraz oddawano salwy honorowe. W Kijowie masowe uroczystości publiczne obejmowały również wizyty w Kompleksie Memorialnym „Narodowe Muzeum Historii Wielkiej Wojny Ojczyźnianej 1941-1945” (obecnie – Narodowe Muzeum Historii Ukrainy w II Wojnie Światowej). Jednak w przeciwieństwie do Moskwy, w Kijowie parady wojskowe nie odbywały się corocznie. W niepodległej Ukrainie parady z udziałem oddziałów sił zbrojnych zorganizowano jedynie 9 maja 1995 i 2010 r. W latach 2011-2013 w centrum stolicy odbyły się inscenizacje historyczno-wojskowe z udziałem aktywistów organizacji społecznych.

Koncepcyjne ramy polityki historycznej. Po aneksji Krymu przez Rosję i rozpoczęciu działań zbrojnych w Donbasie w 2014 r. władze Ukrainy starały się stworzyć narrację historyczną, w której Rosja była przedstawiana jako główny historyczny wróg kraju. W tym kontekście heroiczny obraz Wielkiej Wojny Ojczyźnianej pozostawał w sprzeczności z nową polityką historyczną. Kształtowana narracja skupiała się na ofiarności i cierpieniach zwykłych ludzi, jednocześnie podkreślając zbrodniczy charakter reżimu radzieckiego i jego przywódców. Odpowiedzialność za wywołanie wojny przypisywano zarówno nazistowskim Niemcom, jak i ZSRR, wskazując na fakt podpisania paktu Ribbentrop-Mołotow jako jeden z kluczowych dowodów współudziału obu państw. Jednocześnie UPA i ruch nacjonalistyczny zaczęto postrzegać jako jedynych wyrazicieli i obrońców interesów narodu ukraińskiego podczas II wojny światowej.

9 kwietnia 2015 r. Rada Najwyższa Ukrainy uchwaliła cztery ustawy dotyczące polityki pamięci, które m.in. osądzały „reżimy totalitarne komunistyczny i narodowosocjalistyczny (nazistowski)” oraz zakazywały publicznego wykorzystywania symboli radzieckich⁴. Jedną z tych ustaw faktycznie wykluczyła z użycia termin „Wielka Wojna Ojczyźniana”, pozostawiając w oficjalnym obiegu jedynie „II wojna światowa”⁵. W rezultacie obchodzony 9 maja „Dzień Zwycięstwa w Wielkiej Wojny Ojczyźnianej” został zastąpiony przez „Dzień Zwycięstwa nad Nazizmem w II Wojnie Światowej”. Ponadto 8 maja ogłoszono „Dniem Pamięci i Pojednania”, co zapoczątkowało nowe praktyki upamiętnienia. Czerwony mak stał się oficjalnym symbolem obu dni, natomiast fraza „Pamiętamy, zwyciężamy” – ich hasłem przewodnim. Dodatkowo szeroko wykorzystywano slogan „Nigdy więcej”, charakterystyczny dla zachodniego modelu upamiętnienia wojny (zob. [„Komentarze IEŚ”, nr 27](#); [„Komentarze IEŚ”, nr 186](#)).

Upamiętnienie na tle wojny. Po inwazji Rosji z 24 lutego 2022 r. władze ukraińskie zaczęły wykorzystywać pamięć o II wojnie światowej w dyskursie politycznym jako narzędzie do patriotycznej mobilizacji społeczeństwa. 9 maja tego samego roku Wołodymyr Zełenski powiedział: „Nasz wróg marzył, że odmówimy obchodów 9 maja i zwycięstwa nad nazizmem”, podkreślając, że naród Ukrainy nie pozwoli nikomu „zaanektować tego zwycięstwa” ani go „zawłaszczyć”⁶. Prezydent zapowiedział, że po zakończeniu trwającej wojny Ukraina będzie miała dwa Dni Zwycięstwa⁷. Ponadto W. Zełenski powrócił do radzieckiej praktyki przyznawania tytułu „miasta-bohatera”. Wcześniej status ten posiadały Kijów, Odessa, Sewastopol i Kercz. W marcu 2022 r. honorowy tytuł „Miasta-Bohatera

⁴ Закон України від 9 квітня 2015 р. № 317-VIII „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”, Верховна Рада України, Законодавство України (ВРУ, ЗУ), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (10.05.2025).

⁵ Закон України від 9 квітня 2015 р. № 315-VIII „Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років”, ВРУ, ЗУ, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text> (10.05.2025).

⁶ Taka reakcja była odpowiedzią na twierdzenie Władimira Putina, że Rosja odniosłaby zwycięstwo w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej, nawet gdyby Ukraina nie była częścią ZSRR. Po raz pierwszy W. Putin, wówczas premier Rosji, wypowiedział te słowa 16 grudnia 2010 r., czyli jeszcze za prezydentury Wiktora Janukowycza (2010-2014), który przywrócił w Ukrainie radziecko-nostalgiczny model pamięci o wojnie.

⁷ В. Зеленський, *Звернення Президента України з нагоди Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні*, Президент України, 9.05.2022, <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-peremogi-nad-na-74925> (21.05.2025).

Ukrainy" nadano też Buczy, Charkowowi, Chersoniowi, Czernihowowi, Hostomelowi, Irpieniowi, Mariupolowi, Mikołajowowi, Ochtyrce oraz Wołnowasze, które szczególnie ucierpiały w wyniku działań armii rosyjskiej.

Jednak te inicjatywy stopniowo zostały zastąpione polityką historyczną wdrażaną wcześniej przez prezydentów Wiktora Juszczenkę i Petra Poroszenkę (2014-2019) w zakresie interpretacji II wojny światowej oraz jej symboli. Polityka ta opierała się na założeniu, że była to wojna dwóch reżimów totalitarnych – ZSRR i Niemiec – w której UPA była zmuszona do walki na dwóch frontach: przeciwko Wehrmachtowi i Armii Czerwonej. Jednocześnie przemilcza się fakt, że głównym celem UPA był front antypolski, a także współpraca ukraińskich nacjonalistów z nazistami oraz ich współudział w Holokauście i rzezi wołyńskiej. Współczesne wojska rosyjskie są natomiast coraz częściej przyrównywane do Armii Czerwonej, którą określa się mianem okupantów.

Zgodnie z przyjętą 21 marca 2023 r. Ustawą „O potępieniu i zakazie propagandy rosyjskiej polityki imperialnej w Ukrainie i dekolonizacji toponimii”⁸ przemianowano niemal wszystkie obiekty toponimiczne upamiętniające uczestników II wojny światowej walczących w szeregach Armii Czerwonej. Trwa również demontaż pomników żołnierzy radzieckich – nie tylko stalinowskich generałów, ale także zwykłych żołnierzy. W zachodnich regionach Ukrainy prowadzone są ekshumacje zbiorowych grobów i honorowych grobów na Alejach Chwały, a także niszczenie pomników i wiecznego ognia oraz przenoszenie szczątków na cmentarze. W demontowaniu pomników często uczestniczą „aktywiści pamięci” (jednym z takich projektów jest zainicjowana w 2017 r. „Dekolonizacja. Ukraina”), którzy wywierają presję na władze lokalne, niejednokrotnie dopuszczając się aktów wandalizmu. Mieszkańcy od czasu od czasu sprzeciwiają się dewastacji miejsc pamięci, jednak najczęściej ich protesty okazują się bezskuteczne.

Na tym tle uwagę przykuwa odezwa grupy Globalna Ukraina z 27 lutego 2025 r. zatytułowana „W 80 rocznicę zwycięstwa nad nazizmem”, opublikowana na wpływowym portalu informacyjnym „Ukraińska Prawda”⁹. W dokumencie podkreślono dążenie Rosji do przypisania sobie roli jedynego zwycięzcy nazizmu w II wojnie światowej, z jednoczesnym ignorowaniem wkładu aliantów oraz innych narodów ZSRR. Przy tym zwrócono uwagę, że radykalna ukraińska narracja pomija wkład Ukraińców walczących w szeregach Armii Czerwonej i postuluje likwidację wszystkich pomników oraz odniesień do tego faktu. Zdaniem autorów odezwy: „Wykluczając Ukraińców z grona zwycięzców nad nazizmem, przedstawiając Ukraińców przede wszystkim jako ofiary konfrontacji dwóch reżimów, ryzykujemy pozbawienie Ukrainy jej podmiotowości i godnego miejsca we wspólnotce narodów europejskich”. Tym samym państwo traci ważną rolę w zwycięstwie nad nazizmem, co w konsekwencji umożliwiałoby Rosji przypisanie sobie całkowitej zasługi w tej kwestii. Warto zauważyć, że dokument został podpisany przez polityków, naukowców, muzealników, rektorów uczelni, dziennikarzy i przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego, którzy aktywnie wpierali zmiany zachodzące w ukraińskiej polityce historycznej po 2014 r. Wśród sygnatariuszy znaleźli się m.in. historycy Jarosław Hrycak i Iwan Patryliak, byli dyrektorzy Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej Wołodymyr Wiatrowycz i Anton Drobowycz, dyrektor generalny Narodowego Muzeum Historii Ukrainy w II Wojnie Światowej Jurij Sawczuk i przewodniczący frakcji parlamentarnej Sługa Narodu Dawid Arachamija. Ponieważ odezwa nie wzbudziła większej dyskusji w Ukrainie, można przypuszczać, że była skierowana raczej do międzynarodowej publiczności. Najprawdopodobniej stanowiła nieoficjalną reakcję na stwierdzenie prezydenta USA Donalda Trumpa, opublikowane na platformie Truth Social 22 stycznia 2025 r., że Rosja pomogła pokonać Niemcy i zapłaciła za zwycięstwo niemal 60 mln istnień ludzkich. Omyłkowo podał on liczbę ponad dwukrotnie wyższą od rzeczywistej, która wynosiła 26,6 mln.

Zmiana podejścia do dat rocznicowych. W 2023 r. w Ukrainie oficjalnie zaprzestano obchodów 9 maja jako Dnia Zwycięstwa nad Nazizmem. Ważnymi argumentami przemawiającymi za tą decyzją były stosunek do tej daty Federacji Rosyjskiej (zob. [„Komentarze IEŚ”, nr 845](#)) oraz zmiany w świadomości społecznej Ukraińców, zachodzące w kontekście trwającej wojny. 12 czerwca 2023 r. ustanowiono jedno święto państwowe „w celu uczczenia pamięci

⁸ Закон України від 21 березня 2023 р. № 3005-IX „Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів”, ВРУ, ЗУ, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (10.05.2025).

⁹ Група „Глобальна Україна”, *До 80-ї річниці перемоги над нацизмом, Українська правда*, 27.02.2025, <https://www.pravda.com.ua/articles/2025/02/27/7500478/> (11.05.2025).

wszystkich ofiar II wojny światowej 1939-1945 i upamiętnienia zwycięstwa nad nazizmem¹⁰. Po raz pierwszy obchodzono je 8 maja 2024 r., tak jak w wielu państwach europejskich. Natomiast 9 maja od 2023 r. zaczęto obchodzić Dzień Europy. W swoim przemówieniu prezydent W. Zełenski stwierdził, że jest to sposób na uhonorowanie historycznej jedności z Europą, która niegdyś pokonała nazizm, a teraz wspiera Ukrainę w walce z „rasyzmem”¹¹.

Ze względów bezpieczeństwa 8 maja 2025 r. w Kijowie nie odbyły się żadne masowe uroczystości, podobnie jak w poprzednich latach po rozpoczęciu pełnoskalowej agresji Rosji. Jedynym oficjalnym wydarzeniem była ceremonia złożenia kwiatów przy Grobie Nieznanego Żołnierza w Parku Wiecznej Chwały. Wczesnym rankiem w towarzystwie orkiestry pamięć poległych w II wojnie światowej uczcili prezydent Wołodymyr Zełenski wraz z żoną, przedstawicielami Biura Prezydenta, parlamentu, rządu i misji dyplomatycznych. Niemniej część ukraińskiego społeczeństwa nie zaakceptowała przesunięcia uroczystości z 9 na 8 maja i nadal obchodzi Dzień Zwycięstwa zgodnie z dotychczasową tradycją. 9 maja 2025 r. setki Ukraińców złożyły kwiaty przy Monumencie Wiecznej Chwały na Grobie Nieznanego Żołnierza i przy pomniku lotników wojskowych w Kijowie, Memoriale Chwały w Charkowie, Pomniku Nieznanego Marynarza w Odessie, a także w innych miejscowościach. Według sondaży Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii, w latach 2023-2025 obchody Dnia Zwycięstwa pozostawały ważne dla 11-13% ankietowanych Ukraińców. Dla porównania, w 2021 r. odsetek ten wynosił 30%¹².

Wnioski. Po rozpadzie ZSRR temat II wojny światowej został włączony do nowej oficjalnej ukraińskiej narracji, a model jej upamiętniania w dużej mierze kontynuował dotychczasową tradycję radziecką. Jednak w ciągu ostatniego dziesięciolecia nastąpiło radykalne przewartościowanie dziedzictwa wojny, jej bohaterów i sposobów upamiętniania zwycięstwa nad nazizmem. 8 maja 2015 r. po raz pierwszy obchodzono Dzień Pamięci i Pojednania, natomiast od 9 maja 2016 r. Dzień Zwycięstwa w oficjalnym kalendarzu świątecznym został zastąpiony Dniem Zwycięstwa nad Nazizmem w II Wojnie Światowej. W ten sposób uroczystości, które trwały przez dwa dni, odwoływały się zarówno do europejskiej, jak też radzieckiej tradycji memorializacji wojny. Ostateczne zerwanie z radzieckimi praktykami upamiętnienia II wojny światowej nastąpiło w 2023 r., gdy 9 maja przestał być obchodzony jako Dzień Zwycięstwa na poziomie państwowym. Zamiast tego od 2024 r. wprowadzono Dzień Pamięci i Zwycięstwa nad Nazizmem w II Wojnie Światowej 1939-1945, który obchodzony jest 8 maja.

Do 80 rocznicy zwycięstwa nad nazizmem Ukraina podeszła w atmosferze niepewności. Z jednej strony, konsolidacja społeczeństwa po lutym 2022 r. w dużej mierze opierała się na akceptacji całej złożoności własnej historii, w tym wkładu ponad 7 mln Ukraińców walczących w szeregach Armii Czerwonej podczas II wojny światowej. Z drugiej strony, w dyskursie publicznym coraz silniej umacnia się narracja, że naród ukraiński był ofiarą dwóch reżimów totalitarnych, a kluczowym epizodem wojny była walka OUN-UPA z nimi. Taki pogląd, wspierany przez działania krajowych „aktywistów pamięci”, sprzyja wypieraniu narracji o udziale Ukrainy w koalicji antyhitlerowskiej. Dobrowolne odrzucenie przez Ukrainę dziedzictwa zwycięstwa w II wojnie światowej daje władzom Rosji większą swobodę w politycznym zawłaszczaniu tego dziedzictwa, co może mieć długofalowe konsekwencje w sferze polityki pamięci i międzynarodowego postrzegania historii.

¹⁰ Закон України від 29 травня 2023 р. № 3107-IX „Про День пам’яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років”, ВРУ, 3У, https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zakon.rada.gov.ua/go/3107-20&ved=2ahUKEwiZbhmUyJ6NAX3Q_EDHYhkFIQQFnoECBUQAQ&usq=AOvVaw2QFqwIo9aO0jcscHpztnvU (21.05.2025).

¹¹ В. Зеленський, *Звернення Президента України з нагоди Дня пам’яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років*, Президент України, 8.05.2023, <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-pamyati-ta-pere-82761> (11.05.2025).

¹² В. Паніотто, *Ставлення українців до державних свят і зокрема до 8 березня*, Київський міжнародний інститут соціології, 7.3.2025, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1504&page=1> (11.05.2025).